

- нин и Польша. Проблемы, контакты, отклики : сб. ст. – М. : Наука, 1970. – С. 199–240.
14. **Черненко А. М.** Российская революционная эмиграция в Австралии (1900–1917 гг.) / А. М. Черненко. – Д. : Изд-во ДГУ, 1978. – 230 с.
15. Census of the Commonwealth of Australian taken for night between tye 2-nd. and 3- nd. April 1911. – Vol. 1–3. – Melbourne, 1917. – P. 116.

Надійшла до редколегії 02.12.2013

УДК 94 (477.63) «1917»

В. Я. Яценко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

«УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ» В ДІЯЛЬНОСТІ ГЛАСНИХ-КАДЕТІВ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДУМИ ВОСЕНИ 1917 р.

Розглянуто «українське питання» в діяльності гласних-кадетів Катеринославської міської думи восени 1917 р.

Ключові слова: Катеринослав, міська дума, гласні, кадети, національне питання, український національний рух.

Рассмотрен «украинский вопрос» в деятельности гласных-кадетов Екатеринославской городской думы осенью 1917 г.

Ключевые слова: Екатеринослав, городская дума, гласные, кадеты, национальный вопрос, украинское национальное движение.

Під час революційних подій 1917 р. в Росії кадети були однією з провідних партійно-політичних сил країни. Активно діяли вони і в Катеринославській міській думі восени 1917 р. Аналіз їх діяльності в міському самоврядуванні Катеринослава у другій половині 1917 р. дозволяє краще зрозуміти особливості розвитку революційного процесу на регіональному рівні, у великому губернському центрі, особливо в період крайнього загострення загальнополітичної ситуації в країні, що й припадає переважно на осінь – початок зими 1917 р. До того ж набутий в той час досвід може бути повчальним і для сучасних політиків України, оскільки міські думи Наддніпрянської Укра-

їни, як і всієї Росії, в результаті виборів літа 1917 р. були сформовані на багатопартійній основі. Особливий інтерес у діяльності кадетської фракції Катеринославської міської думи становить її ставлення до «українського питання», яке набуло виняткової гостроти та актуальності саме восени 1917 р. Розгляд означеного питання визначає мету даної статті.

Інтерес до названої теми обумовлюється й станом її наукової розробки. Об'єктом спеціального дослідження вона ще не стала, хоча окремі її аспекти фрагментарно висвітлювалися в науковій літературі. У роботах Н. Г. Думової, відомої дослідниці історії конституційно-демократичної партії, розкривалася діяльність кадетів у 1917 р., також й під час муніципальних кампаній того року, характеризувалися їх результати [4, с. 23, 28–29, 36–37, 39; 5, с. 107, 138–139, 164, 166–170, 174–175, 183, 218; 6, с. 146–147]. Поодинокі при цьому згадувався й Катеринослав [4, с. 45; 5, с. 160, 165; 6, с. 146–147]. Загальні відомості про діяльність кадетської партії у 1917 р. містяться в статті Н. Канищевої в енциклопедії, присвяченій політичним партіям Росії кінця XIX – першої третини XX ст. [7, с. 269–270]. Об'єктом наукового дослідження стала й політична боротьба на виборах до міських дум України влітку – восени 1917 р. У присвячених цьому питанню працях В. І. Гусєва, В. П. Крижанівського, Ю. І. Терещенка говориться про участь кадетів у муніципальних виборчих кампаніях, про результати виборів та частково діяльність кадетів у міських думах, при цьому і в Катеринославській думі також [2, с. 76–79; 9, с. 38, 40, 41; 10, с. 53, 56, 60, 91–94, 122–129; 11, с. 49]. Останнє переважно показується через боротьбу в думах більшовиків з кадетами. Прикладом такого підходу є монографія В. Я. Борщевського, в якій окремі дії кадетів у міській думі Катеринослава у вересні – листопаді 1917 р. показані виключно в контексті протистояння та боротьби більшовиків з ними як з контрреволюційною, антинародною силою [1, с. 48–51, 74–75, 76]. Цікавим доповненням до сказаного є наведені в спогадах члена УСДРП, гласного Катеринославської міської думи восени 1917 р. І. П. Мазепи свідчення про ставлення гласних-кадетів до виборів в Українські Установчі збори [8, с. 58–59]. Проте все наявне є лише фрагментарним та епізодичним дотиком до означеної теми, яка в цілому спеціально ще не досліджувалася.

Досліджуючи дану тему, необхідно розглянути ставлення конституційно-демократичної партії до національного питання в 1917 р. На момент повалення самодержавства в Росії в національній

програмі кадетів домінувало гасло вільного культурного самовизначення націй, а не політичного самовизначення. За умов революційних подій 1917 р. національна політика кадетської партії викликала незадоволення частини кадетів, представників неросійських народів. Вони вимагали визнати в програмі партії національну незалежність народів Росії, що в ЦК конституційно-демократичної партії викликало одностайне заперечення. Проте активізація національно-визвольних рухів народів Росії, що надзвичайно актуалізувалися в 1917 р., примусила ЦК партії кадетів внести суттєві зміни до своєї національної програми. До VIII з'їзду партії (9 – 12 травня 1917 р.) було підготовлено відповідний проект з цього питання, а на з'їзді зі спеціальною доповіддю виступив член ЦК Ф. Ф. Кокошкін. Ухвалена при цьому резолюція передбачала надання автономних прав у питаннях господарського, культурного життя губернським чи обласним органам самоврядування, але при збереженні за загальнодержавною владою права контролювати відповідну діяльність цих органів, включно до відміни постанов. Показово, що делегати з'їзду з України М. М. Могилянський, Я. К. Імшенецький, П. Е. Бутенко рішуче заперечували проти цього проекту. Проте лідер партії П. М. Мілюков не поступався їм. Він вважав зовсім неможливим виділення в межах держави суверенних незалежних утворень. Навіть деяке розширення прав України можливе було лише Установчими зборами [5, с. 138–139; 7, с. 270]. На IX з'їзді партії кадетів (23–28 липня 1917 р.) у доповіді Б. Е. Нольде з національного питання було заявлено, що ЦК остаточно ухвалив відкинути принцип національного самовизначення і виступати за організацію так званих національних союзів, віданню яких підлягали виключно культурні проблеми, пов'язані з тією чи іншою етнічною групою. На цьому з'їзді були затверджені відповідні доповнення до партійної програми [5, с. 183]. Подібна еволюція поглядів керівництва кадетської партії з національного питання не могла не впливати на позиції провінціальних діячів кадетів, у тому числі й у Катеринославі.

Розглянемо це на прикладі діяльності кадетської фракції Катеринославської міської думи восени 1917 р. Але спочатку зазначимо, що в результаті виборів 13 серпня 1917 р. у Катеринославі постала нова міська дума, склад якої було сформовано переважно пропорційно за партійними списками. Лідерами цих муніципальних виборів стали такі партії та партійні блоки: блок російських есерів і Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії (ОЄСРП) (№ 12) – 15 803 голоси і 24 місця гласних; більшовики (№ 4) – 14 326 голосів і 22 міс-

ця гласних; блок єврейських національних партій (№ 17) – 12 138 голосів і 19 місць гласних; блок меншовиків, Бунда, польських і литовських соціал-демократів (№ 7) – 9259 голосів і 14 місць гласних; кадети (№ 10) – 5593 голоси і 9 місць гласних. Названі п'ять списків разом набрали 75 % голосів усіх, хто голосував, і отримали 77 % усіх місць гласних. Зазначимо, що в муніципальних виборах 13 серпня 1917 р. в Катеринославі брали участь 23 кандидатські списки, з яких чотири не отримали жодного місця гласних, 9 списків отримали по одному, один список отримав два, а три списки – по три місця гласних. УСДРП (№ 2) дістала 3381 голос і 5 місць гласних. Усього до Катеринославської міської думи було обрано 113 гласних. Тобто кадети більшості не мали, отримавши на виборах до Катеринославської міської думи 5593 голоси, або 7,62 %.

Порівняємо це з результатами муніципальних виборів кадетів в інших містах Росії навесні – влітку 1917 р.: Москва – 16,8 % всіх голосів; Петроград – 21,9 %; Ростов-на-Дону – 20 %; Курськ – 17 %; Уфа – 12 %; Саратов – 9 %; Київ – 10 місць гласних зі 120; Житомир – 10 зі 100; Полтава – 4 з 49; Умань – 2 з 56; Владикавказ – 18 з 86; Кострома – 11 з 80; Царицин – 1 зі 102; Омськ – 8 з 60; Іркутськ – 11 з 96; Барнаул – 5 з 61; Рязань – 29 з 60 [5, с. 169 – 170]. Так що Катеринослав, де кадети на виборах до міської думи отримали 7,62 % всіх голосів (5593 голоси) та 9 місць гласних зі 113, не став винятком із загального правила, засвідчивши падіння впливів конституційно-демократичної партії на маси в 1917 р.

Слід зауважити, що в міській думі Катеринослава восени 1917 р. кадети мали підтримку частини інших гласних, переважно тих, що пройшли за так званими «обивательськими» списками. Це давало їм під час голосування в думі ще декілька голосів. До того ж принципово з деяких питань їх могли підтримувати єврейські праві діячі зі списку № 17, які були третіми за результатами виборів до думи, отримавши 19 місць гласних. Але абсолютну перевагу в думі мали соціалістичні партії, яким тільки за партійними списками належало не менше 67–68 місць гласних зі 113. Такий розклад партійно-політичних сил багато в чому визначав політичне обличчя міської думи. Зрозуміло, що кадети за таких умов мали небагато можливостей суттєво впливати на характер та результати діяльності Катеринославської міської думи. Частіше вони терпіли поразку, але в міській думі Катеринослава восени 1917 р. виявляли себе досить активно.

Щодо персонального складу кадетської фракції Катеринославської думи, слід зауважити, що по списку № 10 на муніципальних виборах кадети Катеринослава пішли у блоці з прогресивною групою колишніх гласних і з союзом матерів та господарок. Із дев'яти гласних за списком № 10, власне, кадетам належало 7 місць, які представляли Олександр Миколайович Бобров, Володимир Григорович Воронін, Костянтин Гнатович Макаренко, Микола Никифорович Коростовцев, Сергій Михайлович Снегирьов, Валеріян Йосипович Снежинський, Леонід Андрійович Соболев. Пізніше К. Г. Макаренка, М. Н. Коростовцева та В. Й. Снежинського, які залишили думську фракцію, замінили З. Д. Снегирьова і Георгій Ілліч Туровець. Прогресивну групу колишніх гласних у кадетській фракції представляв Семен Іванович Гальперін, а союз матерів і господарок – Августа Олександрівна Дерново-Ермоленко.

Склад від кадетів по списку № 10 був досить представницьким. У Катеринославі місцевий комітет кадетської партії організаційно був відновлений у червні 1917 р. Ще 10 червня 1917 р. на пленарному засіданні ЦК конституційно-демократичної партії за участі представників губернських комітетів було ухвалено рішення, за яким країна поділялася на округи, до кожного з яких призначався спеціальний комісар, обов'язком якого було зробити усе можливе для організації місцевих комітетів. Також передбачалося перетворення кадетських комітетів губернських міст у губернські комітети партії шляхом включення до їх складу представників повітів. Планувалося з 1 по 10 липня проведення губернських з'їздів партії. Обрані губернські комітети повинні були створювати повітові комітети, а ті – волосні групи [5, с. 165]. У Катеринославі на початку червня 1917 р. за участю члена ЦК конституційно-демократичної партії Я. К. Імшенецького і професора Харківського університету М. Н. Соболева відбулися перші організаційні загальні збори кадетів. Пізніше, теж у червні, на других загальних зборах було обрано місцевий комітет партії у складі якого, окрім В. Г. Вороніна і К. Г. Макаренка, були усі інші названі гласні. В. Й. Снежинського було обрано головою Катеринославського комітету партії, він займав цю посаду до кінця 1917 р. Рішенням губернського з'їзду партії на початку липня 1917 р. міський комітет у повному складі із включенням трьох представників від кожного повітового комітету і студентської фракції повинен був стати губернським комітетом кадетської партії. У такому стані перебувала Катеринославська міська організація кадетської партії на серпень 1917 р. На цей час по

Росії за підрахунками Х. М. Астрахана, Л. М. Спіріна та Н. Г. Думової було 322 місцеві організації кадетів, з яких, окрім Москви та Петрограда, 73 – в губернських і обласних містах, 240 – в повітових містах і 55 в інших населених пунктах. Усього чисельність кадетської партії на осінь 1917 р. за підрахунками радянських істориків становила 70 тис. осіб [5, с.165]. Скільки було кадетів у Катеринославі на кінець літа 1917 р. відомостей немає. Орієнтовно їх могло бути декілька сотен. Більшовиків же в середині липня 1917 р. в Катеринославі нараховувалось 3500 осіб.

Незважаючи на таке співвідношення сил, кадати влітку – восени 1917 р. виявляли себе в Катеринославі досить активно. Так вже сталося, що головним місцем їх діяльності стала їхня думська фракція в новоствореній у серпні міській думі. Серед інших питань, які розглядалися органом міського самоврядування, кадати активно виступали й з «українського питання», бо це стосувалося долі Російської державності. Виразно свою позицію щодо цього кадати визначили під час розгляду питань про включення Катеринославської губернії до території України та обговорення III Універсалу Центральної Ради і виборів до Українських Установчих зборів. Це відбувалося на засіданнях міської думи 12, 14, 20 жовтня та 18 листопада 1917 р.

Питання про включення Катеринославської губернії до території України до порядку денного засідання думи було внесено заявою фракції УСДРП 12 жовтня і в цей же день розглянуто. Під час розгляду виступили 19 доповідачів від різних фракцій. Таку активність гласні зазвичай виявляли при розгляді питань, які набували особливого громадсько-політичного звучання. Дане питання на той час саме таким і було. Доповідачем від УСДРП був Ф. Є. Дубовий. Від українців ще виступили І. М. Труба, І. Д. Штефан, А. С. Синявський і Г. Ю. Воробйов. Серед доповідачів також були від списків №№ 5 і 12 А. Л. Епельбаум (ОЄСРП), С. І. Зандер (меншовик), О. В. Затейщиков (есер), О. І. Чемерисський (Бунд), М. Х. Ломовський (ОЄСРП), від Трудової народно-соціалістичної партії С. С. Анісімов, від більшовиків С. І. Гопнер, Е. Й. Квірінг, від блоку єврейських національних партій (список № 17) М. С. Брук, Й. Л. Корін, Д. І. Шморгонер, від списку № 13 (Ділова група і приход церков) М. Ю. Ворожейкін і А. П. Лавров. Від кадетів виступив В. Й. Снежинський.

Гласні-українці рішуче протестували проти розділу України на дві частини, чим порушувалися права українського народу на самовизначення, вимагали визнання Центральної Ради вищим крайовим органом влади в Україні, негайного включення Катеринославської гу-

берній до меж автономної України, при цьому її остаточні кордони повинні бути визначені плебісцитом. Зауважувалося, що Центральна Рада є органом революційної демократії в Україні [3, арк. 178–180, 187 зв. – 188, 191]. З усіх доповідачів тільки представник ОЄСРП А. Л. Епельбаум без суттєвих обмовок підтримав позицію українських соціал-демократів [3, арк. 180 зв. – 181]. Доповідачі від меншовиків і Бунда (С. І. Зандер, О. І. Чемерисський) категорично виступали за проведення плебісциту як єдино правильне рішення поставленого питання [3, арк. 181 зв. – 183, 188–189]. Від есерів О. В. Зайцевим було заявлено, що кордони автономної України повинні бути встановлені Всеросійськими Установчими зборами шляхом всенародного голосування зацікавлених націй. Але саме приєднання Катеринославської губернії до автономної України есери вважали справедливим [3, арк. 185–185 зв.]. Енес С. С. Анісімов теж вважав вимоги гласних-українців принципово правильними, але вирішити їх могли або Установчі збори, або плебісцит [3, арк. 185 зв. – 186 зв.]. Протирічною виявилася позиція більшовиків, яку доповіла С. І. Гопнер. З одного боку говорилося про право націй на самовизначення до повного відділення включно, але щодо поставленого питання категорично висувалася ідея плебісциту [3, арк. 183 зв. – 185]. Плебісцит як єдино правильний засіб вирішення даного питання назвали й доповідачі від списку № 17 Д. І. Шморгонер і Й. Л. Корін. Вони підтримали позицію меншовиків, Бунда і енесів. Плебісцит вони вважали навіть більш досконалим в даній ситуації, ніж Установчі збори [3, арк. 186 зв. – 187 зв.]. За плебісцит та Установчі збори теж висловилися доповідачі від списку № 13 А. П. Лавров і М. Ю. Ворожейкін [3, арк. 188, 191 зв. – 192].

Ось на такому загальному фоні прозвучала доповідь кадета В. Й. Снежинського. Він зауважив, що фракція є прихильницею української автономії, але за умови збереження єдності і цілісності Російської держави і тісної близькості двох братніх народів, які є двома близькими гілками одного народу. Доповідач закинув українцям, що вони користуються моментом, коли країна перебуває в складному становищі, під загрозою зовнішнього ворога. До того ж у вимогах українців простежується дивна подвійність, яка викликає серйозне занепокоєння. Чого ж насправді хочуть українці: повного відділення у самостійну державу чи автономії в складі Росії? У цьому і є неясність, адже питання про подальше існування націй, у тому числі й принцип їх самовизначення, є прерогативою тільки Установчих збо-

рів, а не Тимчасового уряду чи інших установ та організацій. Точка зору кадетів полягала в тому, що дане питання не належить до компетенції міської думи і може бути вирішене тільки Установчими зборами [3, арк. 183–183 зв.]. Власне позиція кадетів про приєднання Катеринославської губернії до території України виявилася більш консервативною в порівнянні з іншими. Самі ж закиди В. Й. Снежинського українцям у начебто несвоєчасності чи навіть аморальності їхніх вимог викликали критичні зауваження С. І. Гопнер і О. В. Затейщикова [3, арк. 184 зв., 185].

Наслідки обговорення даного питання визначили й результати голосування з резолюції, запропонованої УСДРП. Кожен з її шести пунктів обговорювався і голосувався окремо. Другий і п'ятий пункти, в яких говорилося, що Центральна Рада повинна організувати владу в Україні та вимагалася негайне включення Катеринославської губернії до меж автономної України, були виключені. Інша частина резолюції голосувалася в цілому і більшістю 19 проти 17 при 7, що утрималися, була відхилена. Під протести гласних-українців та публіки головуєчий закрити засідання думи [3, арк. 192–193 зв.].

На наступному засіданні думи 14 жовтня гласні у складі 41 особи проголосували резолюції інших фракцій з означеного питання. Більшовики заявили, що вони приєднуються до резолюції меншовиків, окрім якої голосувалися ще резолюції есерів та енесів. Жодна з них більшості голосів не набрала і не була прийнята [3, арк. 194]. Так нічим закінчилося обговорення даного питання на засіданнях думи 12 і 14 жовтня.

Але вже 20 жовтня позачерговою заявою гласного Г. Ю. Воробйова (УСДРП) на розгляд думи була винесена резолюція про постанову Тимчасового уряду про виклик для пояснень голови та двох міністрів Генерального Секретаріату та призупинення відпущення кредиту в 300 тисяч карбованців на утримання Секретаріату у зв'язку з участю його у вирішенні в Центральній Раді питання про скликання Українських Установчих зборів. У резолюції, запропонованій УСДРП, дії Тимчасового уряду від імені Катеринославської міської думи визнавалися такими, що порушують права нації, зокрема й українського народу на самовизначення, що ясно і визначено декларовано Великою Російською революцією. У резолюції висловлювався рішучий протест проти такої політики Тимчасового уряду в українському питанні. Заява Г. Ю. Воробйова і резолюція УСДРП були заслухані наприкінці цього засідання. Резолюцію підтримали усі соціалістичні фрак-

ції (меншовики і Бунд, більшовики, есери і ОЄСРП, Поалей-Ціон, а також Український демократичний трудовий блок (список № 15) і сіоністи). Не підтримали резолюцію гласні від блоку єврейських національних партій (список № 17) і кадети. Д. І. Шморгонер вважав, що буде правильним, якщо дума не висловиться з цього питання. Якщо ж ні, то тоді це треба зробити не торкаючись Тимчасового уряду, заявивши тільки, що будь-яка нація має право творити свою волю, оскільки цим не порушується єдність Росії. Від кадетів Л. А. Соболев заявив, що тільки Всеросійські Установчі збори є повним господарем організації Російської республіки, а вся Росія від імені своєї демократії та інших класів висловиться на користь самовизначення народів. Тому, на думку кадетів, самочинне скликання Українських Установчих зборів узурпує право Всеросійських Установчих зборів. Результати голосування були очікувані. Із 73 гласних, присутніх на цьому засіданні, за резолюцію УСДРП проголосували усі проти двох і чотирьох, які утрималися [3, арк. 241–241 зв., 254 зв. – 255 зв.].

Наступного разу «українське питання» гостро постало на засіданні думи 18 листопада, коли розглядалося питання про відношення до III Універсалу Центральної Ради та вибори до Українських Установчих зборів. При його обговоренні виступили 16 доповідачів: від українців – І. М. Труба (список № 15), Ф. Є. Дубовий (УСДРП), І. П. Мазепа (УСДРП), М. М. Федоров (УПСР); від більшовиків – С. І. Гопнер і С. Н. Валявко; від інших соціалістичних фракцій – С. І. Зандер (меншовик), А. М. Фушман (Бунд), М. Х. Ломовський (ОЄСРП), А. Л. Епельбаум (ОЄСРП), Арієв (Поалей-Ціон), С. С. Анісімов (енес); від єврейських національних партій – Д. І. Шморгонер і Й. Л. Корін; від блоку № 13 – М. Ю. Ворожейкін; від кадетів – В. Й. Снежинський.

Характерно, що абсолютна більшість доповідачів від соціалістичних та єврейських національних партій з різних причин та дехто з певними обмовками разом з гласними-українцями підтримали Центральну Раду, її III Універсал та Українські Установчі збори [3, арк. 351 зв. – 352, 352 зв. – 353 зв., 355 зв. – 361, 361 зв. – 362]. Але доповідачі від більшовиків не визнавали Центральну Раду як орган влади, а питання про владу в Україні, на їх думку, повинні були вирішити Українські Установчі збори або з'їзд рад. До того ж Установчі збори (Всеросійські чи Українські) повинні були організувати владу у формі рад робітничих, солдатських і селянських депутатів [3, арк. 352–353, 361–361 зв.].

Особливою виявилася й позиція кадетської фракції. В. Й. Снежинський висловив негативне ставлення конституційно-демократичної партії до III Універсалу Центральної Ради та Українських Установчих зборів. Представник кадетів пояснив це тим, що дії Центральної Ради (III Універсал і Українські Установчі збори), хоча й виправдовуються певною мірою ситуацією, що склалася, але це не давало їй права посягати на прерогативи Всеросійських Установчих зборів, які єдині можуть вирішити питання про державний устрій Російської республіки. В. Й. Снежинський звинуватив І. М. Трубу і С. І. Гопнер, які виступали перед ним, у недемократичності та яacobінстві, оскільки вони, на його думку, на народ дивилися як на темну, нерозумну масу, яку, нехай із найкращих побажань, хотіли облагодіяти. Доповідач від кадетів дав розлоге тлумачення розуміння федеративного ладу (при цьому М. Ю. Ворожейкін від списку № 13 віддав йому половину часу своєї фракції для виступу). В. Й. Снежинський зазначив, що Українські Установчі збори, як їх розуміє І. М. Труба, обов'язково увійдуть у протиріччя із Всеросійськими Установчими зборами щодо розмежування належних їм прав (законодавчих та інших), а це може мати фатальні наслідки для держави та народу. Було заявлено, що утворення окремих Установчих зборів веде до громадянської війни в країні. При цьому кадети заявляли, що вони завжди відстоювали право народів, які населяли Росію, на самовизначення і завжди співчували національним прагненням українського народу [З, арк. 354–355 зв.]. Так кадети єдині в Катеринославській міській думі відкрито виступили проти III Універсалу Центральної Ради та Українських Установчих зборів. Сам виступ представника кадетів викликав найбільше критичних зауважень у майже всіх доповідачів від соціалістичних партій, які виступали після нього (виступи А. Л. Епельбаума, С. І. Зандера, Арієва, І. П. Мазепи) [З, арк. 356 зв., 357–358 зв., 360–360 зв.].

По закінченню обговорення голосувалися запропоновані резолюції. Резолюції Бунда і більшовиків більшості не отримали. Українці свої резолюції зняли, оскільки 38 голосами проти 4 і 8 таких, що утрималися, була прийнята резолюція есерів, яка в цілому відповідала їхнім прагненням [З, арк. 362–363]. Характерно, що В. Й. Снежинський зробив заяву, в якій пояснив, що їх фракція при голосуванні резолюції есерів утрималася тому, що вказані в ній заперечення проти Українських Установчих зборів мали характер не принциповий, а діловий [З, арк. 363]. Усього ж на цьому засіданні думи з присутніх 64 гласних було шість представників кадетської фракції [З, арк. 347].

Таким чином, діяльність Катеринославської міської думи восени 1917 р. показує, що гласні-кадети при розгляді «українського питан-

ня» відстоювали позицію з національного питання, яка була розроблена на VIII та IX з'їздах їх партії. Катеринославські кадети в період найбільшого загострення суспільно-політичного життя в країні в жовтні – листопаді 1917 р. виявили себе як одна з найбільш консервативних, а за тих умов і контрреволюційних, сил нашого регіону. Це підтверджує в цілому основні закономірності розвитку революційного процесу в Росії восени 1917 р. як на центральному (столичному), так і на регіональних рівнях. Одним з наочних підтверджень цього є розгляд у міській думі Катеринослава «українського питання» восени 1917 р.

Бібліографічні посилання

1. **Борщевський В. Я.** Робітники Катеринослава в дні Жовтня / В. Я. Борщевський. – Д. : Дніпропетр. кн. вид-во, 1961. – 156 с.
2. **Гусев В. И.** В борьбе за осуществление ленинской тактики. Большевики Украины в массовых избирательных кампаниях 1917 г. / В. И. Гусев, В. П. Крижановский. – К. : Вища шк., 1987. – 168 с.
3. Держархів Дніпропетровської обл. – Ф. 469, оп. 1, спр. 1.
4. **Думова Н. Г.** Кадетская контрреволюция и её разгром (октябрь 1917 – 1920 гг.) / Н. Г. Думова. – М. : Наука, 1982. – 416 с.
5. **Думова Н. Г.** Кадетская партия в период первой мировой войны и Февральской революции / Н. Г. Думова. – М. : Наука, 1988. – 248 с.
6. **Думова Наталья.** Кончилось ваше время... / Наталья Думова. – М. : Политиздат, 1990. – 336 с.
7. **Канищева Н.** Конституционно-демократическая партия / Н. Канищева // Политические партии России. Конец XIX – первая треть XX века. Энциклопедия. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1996. – С. 267–273.
8. **Мазепа І. П.** Україна в огні й бурі революції 1917–1921: І. Центральна Рада – Гетьманщина. – Директорія. ІІ. Кам'янецька доба / І. П. Мазепа. – Д. : Січ, 2001. – 415 с.
9. **Терещенко Ю.** З діяльності більшовицької фракції Катеринославської міської думи (серпень – жовтень 1917 р.) / Ю. Терещенко // Архіви України. – 1971. – № 3. – С. 36–41.
10. **Терещенко Ю. І.** Політична боротьба на виборах до міських дум України в період підготовки Жовтневої революції / Ю. І. Терещенко. – К. : Наук. думка, 1974. – 144 с.
11. **Терещенко Ю. І.** Політичні партії на виборах до міських дум України в 1917 р. / Ю. І. Терещенко // Укр. іст. журн. – 1970. – № 11. – С. 48–58.

Надійшла до редколегії 28.01.2014